

3. Назаренко Д.О. Кримінологічний аналіз дитячої безпритульності як фонового для злочинності явища. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Випуск 24. Том 4. С. 46–48.

4. Єрмакова К.С., Фіалка М.І. Безпритульність неповнолітніх як фонове явище злочинності: причини виникнення. Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2018 р., м. Харків) / МВС України, Харків. нац. Ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2018. 122 с.

УДК 343.9

СИТНІК О.М.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ОЗНАК ОСІБ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Статтю присвячено проблемі формування кримінологічного профілю злочинця, який вчиняє втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. На підставі контент-аналізу судових вироків, а також результатів статистичного спостереження протягом 2008–2017 рр. за критеріями соціально-демографічних ознак осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 304 КК України, виявлено, надано опис та пояснено типові їх риси. Аргументується переважання в структурі втягувачів непрацевлаштованих, неодружених чоловіків 18–24-річного віку, із базовою та повною загальною середньою освітою, без дітей на утриманні.

Ключові слова: втягнення, неповнолітній, злочинна діяльність, жебрацтво, пияцтво, азартні ігри, особа злочинця.

Статья посвящена проблеме формирования криминологического профиля преступника, совершающего вовлечение несовершеннолетних в преступную деятельность. На основании контент-анализа судебных приговоров, а также анализа и обобщения результатов статистического наблюдения в течение 2008–2017 гг. по критериям социально-демографических признаков лиц, осужденных за совершение преступлений, предусмотренных ст. 304 УК Украины, выявлены, описаны и объяснены их типичные черты. Аргументируется преобладание в структуре вовлечателей нетрудоустроенных, холостых мужчин 18–24-летнего возраста, с базовым и полным средним образованием, без детей на иждивении.

Ключевые слова: вовлечение, несовершеннолетний, преступная деятельность, попрошайничество, пьянство, азартные игры, личность преступника.

The article is devoted to an issue of forming criminological profile of an offender committing engaging minors in criminal activity. Based on the content analysis of court judgments as well as on the analysis and generalization of the results of statistical observation between 2008 and 2017 using the criteria of social-demographic characteristics of persons convicted for the crime provided in the Art. 304 of the Criminal Code of Ukraine, the author defines, depicts and explains their typical features. The article demonstrates that such offenders generally encompass unemployed, single men between 18 and 24 years old with basic or upper secondary education, without dependent minors.

Key words: engaging, minors, criminal activity, begging, drinking alcohol, gambling, personality of an offender.

Вступ. Розвиток посттоталітарного транзитивного суспільства у контурах власної державності й ідентичності об'єктивно залежить саме від майбутніх поколінь, не обтяжених соціокультурним, політичним травматичним досвідом. Усвідомлення цієї обставини формує широкий горизонт задач щодо державної охорони й захисту дитинства. Одні з найбільш фундаментальних із них візуалізуються у сфері охорони моральності неповнолітні, в тому числі й зокрема від тих посягань, що виявляються в їх втягненні в злочинну та іншу антигромадську діяльність (пияцтво, жебракування, азартні ігри). Поширення останніх становить суттєву перепону на шляху розвитку поколінь вільних та відповідальних людей, є загрозою національній безпеці як в актуальному вимірі, так і у перспективі.

Криминологічні проблеми запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність висвітлювались у працях Ю.В. Александрова, І.О. Бандурки, В.В. Вітвицької, В.В. Голіни, С.Ф. Денисова, А.О. Джузи, В.В. Дзундзи, В.П. Ємельянова, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, В.В. Кузнецова, Л.С. Кучанської, І.П. Лановенка, І.В. Однолько, І.О. Топольскової, Н.С. Юзікова та інших вчених. Втім, й досі бракує сучасних даних про осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 304 КК України. Отримання ж таких даних, зокрема й тих, що формують систему соціально-демографічних ознак злочинців, є передумовою для специфікації запобіжної діяльності, забезпечення її ефективності, особистісної зорієнтованості.

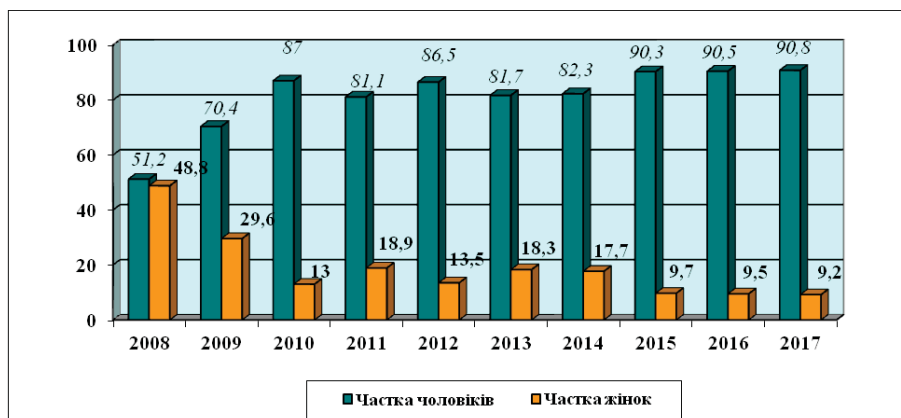
Постановка завдання. Метою статті є виявлення, науковий опис та пояснення соціально-демографічних ознак осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Результати дослідження. Звертаючись безпосередньо до аналізу криминологічно значущих ознак осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, зауважимо, що здебільшого цей вид кримінальних практик властивий для чоловіків. Водночас як колишні, так і наявні форми офіційної державної статистичної звітності не передбачали й не передбачають диференціації інформації по видах антигромадської діяльності, до якої втягується неповнолітні. Узагальнення уніфікованих статистичних відомостей за 2008–2017 рр. про засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 304 КК України, виявляє, що за усередненими показниками вказаного десятирічного періоду частка чоловіків серед означеної категорії осіб становить близько 81,2%, жінок – 18,8% відповідно. Як можна помітити, це співвідношення дещо відрізняється від аналогічного за злочинністю загалом, де питома вага жінок серед злочинців традиційно протягом останніх 15 років коливається на рівні 11,5–14,5%.

Водночас не можна не помітити також явну тенденцію до значного зниження частки засуджених жінок за злочини, передбачені ст. 304 КК України, з 48,8% у 2008 р. до 9,2% – у 2017 р. (див. діаграму 1).

Діаграма 1

Графічне зображення динаміки змін у співвідношенні чоловіків та жінок, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 304 КК України (2008–2017 рр., %)

Означена на діаграмі 1 картина динаміки змін питомої ваги жінок серед засуджених за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність у бік значного змен-

шення може бути пов'язана низкою чинників, які описані нами в попередньому підрозділі цієї роботи. Вони виявляють себе, передусім, у факторах латентизації злочинів, передбачених ст. 304 КК України, окремими об'єктивними тенденціями до зниження кримінальної активності неповнолітніх. Крім того, як засвідчує поглиблене статистичне спостереження, а також контент-аналіз відповідних вироків судів, відбувається суттєве скорочення фактів виявлення втягнення неповнолітніх у жебрацтво, яке здебільшого вчиняється саме жінками. Темпи такого скорочення перевищують темпи скорочення виявлених фактів втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, що також відображається і на відповідних структурних показниках динаміки за критеріями аналізованої соціально-демографічної ознаки.

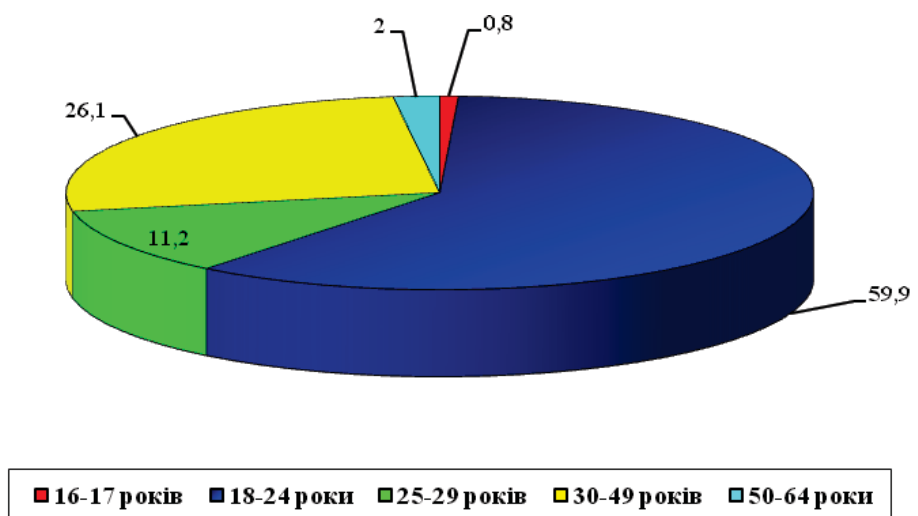
Результати ж здійсненого нами контент-аналізу 240 обвинувальних вироків судів (2010–2017 рр.) за фактами вчинення втягнення неповнолітніх тільки у злочинну діяльність (без врахування випадків втягнення у пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми), свідчать, що частка жінок у цьому різновиді досліджуваних кримінальних практик ще нижча за частку загалом по злочинах, передбачених ст. 304 КК України, та становить 7,8% проти 92,2% чоловіків відповідно. Ця обставина може слугувати додатковим аргументом на користь висловленої вище тези про причини скорочення питомої ваги жінок серед злочинців, винних у вчиненні злочинів, передбачених ст. 304 КК України, які вбачаються, в тому числі, й у скороченні виявлених фактів втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом (не в останню чергу – через конструктивні особливості цього складу злочину, пов'язані з необхідністю встановлення, доказування ознак систематичності випрошування грошей, іншого майна у сторонніх осіб). Цей же чинник цілком може впливати і на загальне суттєве зниження рівня зареєстрованих злочинів означеної категорії протягом останніх п'яти років.

Таким чином, кримінальна активність жінок щодо втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність виявляється загалом нижчою за їх загальну кримінальну активність (загалом по злочинності). Як видається, вказана особливість може бути пояснена біологічно зумовленою соціальною роллю жінки як матері, яка накладає відомі обмеження (як на актуалізованому, так і потенційному рівнях) на деструктивну поведінку щодо дітей. У чоловіків, вочевидь, такі біологічно зумовлені бар'єри мають вищий «порог чутливості». До того ж, судячи зі структури втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, переважають загальнокримінальні корисливі злочини, частка в яких жінок також нижча за частку у злочинності загалом, що додатково знижує й питому вагу жінок серед осіб, винних у злочинах, передбачених ст. 304 КК України.

За усередненими даними статистичними даними по засуджених, за 2008–2017 рр. громадяни України становлять 99,4%. Контент-аналіз вироків по втягненню неповнолітніх у злочинну

Діаграма 2

Графічне зображення структури втягувачів у злочинну діяльність за критерієм їх віку (2008–2017 рр., %)

(окрім іншої антигромадської) діяльність засвідчує наявність громадянства України у 100% злочинців. Тож, фактор громадянства як по злочинах, передбачених ст. 304 КК України загалом, так і по окремих його різновидах не має суттєвого впливу.

Вікова градація втягувачів виявляє переважання молодшої вікової групи, наближеної за віком до потерпілих, а саме 18–24 років, частка яких становить 59,9% (див. діаграму 2).

У сукупності з віковою групою 25–29 років (11,2%) та 16–17 років (0,8%) частка молоді у віці до 30 років серед втягувачів сягає 71,9%, що становить майже дві третини від всіх злочинців. Водночас суттєвою є питома вага 30–49-річних злочинців (26,1%), які, як правило, маючи кримінальний та тюремний досвід, цілком раціонально розраховують на мінімізацію ризиків викриття їх злочинної діяльності, втягуючи до неї неповнолітніх і покладаючи на них функції виконавців (чи посередніх виконавців, при недосягненні віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність) злочинів, рідше – пособників.

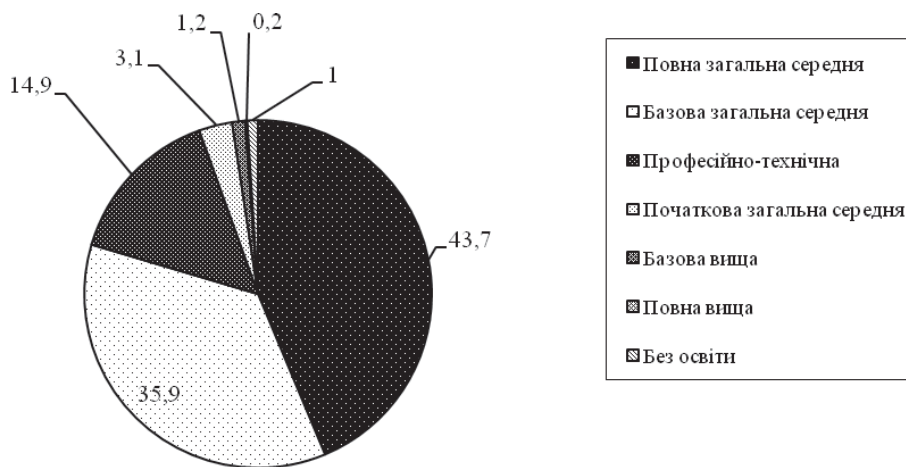
Отже, серед втягувачів у злочинну діяльність переважають особи найбільш соціально активного, працездатного віку, що не може, звісно, не викликати занепокоєння в контексті їх соціальної невлаштованості. В криминології ж давно доведений зв'язок процесів криміналізації особистості з її незайняттю, незалученістю до корисних видів соціальної діяльності. Ще О.Б. Сахаров безспідставно стверджував, що велике значення для формування моральних поглядів та установок особистості має її участь у суспільному виробництві, в процесі колективної праці. Саме праця, наголошував вчений, найбільшою мірою дає людині практичну уяву про суспільство, співвідношення особистих та суспільних інтересів, соціально допустимий спосіб задоволення потреб [1, с. 22]. І хоча ступінь категоричності тверджень О.Б. Сахарова може становити предмет дискусій (наприклад щодо саме провідної ролі праці у становленні моральної складової частини особистості), то щодо визнання щільних взаємозв'язків між трудовою діяльністю та успішною соціалізацією особистості, її інтеграцією до соціально-динамічних структур, спорів, гадаємо, бути не може.

Прийнято вважати, що основну масу злочинців, які потрапляють під жорнова кримінального правосуддя, становлять так звані виключені [2, с. 71; 3, с. 25; 4 та ін.], маргінальні особи, які не знайшли себе у легальних інститутах соціально-динамічної структури. Ця думка повною мірою справедлива й щодо осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність. Серед них частка непрацюючих, за усередненими даними 2010–2017 рр., становила близько 88%.

При цьому вбачається тенденція зростання питомої ваги вказаної категорії осіб серед втягувачів у злочинну діяльність. Так, наприклад, якщо у 2010 р. їх частка становила 82,7% (з них 4,9% – офіційно безробітних, 77,8% – інших працездатних, які не працювали та не навчалися на момент вчинення злочин), то у 2017 р. цей показник сягнув позначки у 92% (з них 2,1% – офіційно безробітних, 89,9% – інших працездатних, які не працювали та не навчалися на момент

Діаграма 3

Графічне зображення структури втягувачів у злочинну діяльність за критерієм їх освіти (2008–2017 рр., %)

вчинення злочину). Тож, очевидно, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність є продовженням асоціальних, у тому числі й кримінальних практик щодо отримання засобів до існування втягувача. А тому і саме втягнення, наголосимо, здебільшого набуває характеру кримінальної експлуатації, уречевлення особистості неповнолітнього, дитини.

Як виняток із загального правила виглядає втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність особою, яка залучена до соціально корисної діяльності. Серед них 6,9% становлять робітники, 4,2% – студенти вищих закладів освіти, 2,8% – учні шкіл, коледжів, гімназій, професійно-технічних училищ, 0,8% – працівники господарських товариств, 0,2% – військовослужбовці. Цілком зрозуміло, що одним з основних факторів того, що вказані категорії осіб вдаються до втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, є низький рівень оплати праці. На жаль, офіційна працевлаштованість не гарантує громадянам України того, що вони не потраплять до категорії бідних верств населення. Примітно, що жодного приватного підприємця серед втягувачів за період 2008–2017 рр. не виявлено.

Решту 2,4% з числа тих, хто вчиняє втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність і хто не працює, становлять пенсіонери, в тому числі інваліди (0,6%), зайняті іншими заняттями (1,8%).

Ідентичними є зв'язки кримінальної активності та рівня освіченості. Так, серед втягувачів найбільший відсоток (43,7%) тих, хто має повну середню освіту. Із базовою загальною середньою освітою – 35,9% (див. діаграму 3).

Таким чином, особи з базовою та повною загальною середньою освітою сукупно становлять понад 2/3 всіх злочинців досліджуваної категорії, частка яких сягає 79,6%. Тобто йдеться про осіб, які після отримання відповідного ступеня загальної середньої освіти припинили освітній процес, не стали на шлях трудової діяльності, ведуть, по суті, паразитичний спосіб життя, який органічно поєднується зі злочинною діяльністю. Це ж можна сказати і про тих осіб, які здобули професійно-технічну освіту (таких у структурі втягувачів 14,9%) і не забезпечили застосування своїх знань та навичок у подальшій трудовій діяльності.

Як видно з діаграми 3, серед осіб, винних у втягненні неповнолітніх у злочинну діяльність, 3,1% становлять ті, хто має початкову загальну середню освіту, 1,2% – базову вищу, 0,2% – повну вищу, без освіти – 1%. Серед втягувачів у заняття жebraцтвом без освіти – 5,8%, у пияцтво – 0,8%. Отже, кореляція між рівнем освіти та кримінальною активністю, передбаченою ст. 304 КК України, є яскраво вираженою. Вона підтверджує раніше висловлену в науці думку про зв'язок освіченості з ризиками криміналізації особистості і в цій роботі не потребує додаткової аргументації.

Доповнюють кримінологічний портрет особи втягувача його несформовані сімейні відносини. Так, зокрема, близько 86% з них на момент вчинення злочину були неодруженими (не заміжніми). З них – 93% (або 80% від загальної кількості злочинців) не мали на утриманні дітей. Тобто йдеться про відсутність соціально-психологічних зв'язків, що здатні формуватися в межах власної сім'ї. Ці зв'язки, по-перше, сприяють реалізації потреби людини у приналежності, соціально-біологічної самоактуалізації (утвердження себе як продовжувача роду), знижують, тим самим її агресивний потенціал. По-друге, сприяють вивільненню конструктивного, її творчого потенціалу особистості, спрямованого на розвиток сім'ї, дітей та безпосередньо її самої як члена сім'ї. Певна річ, можна вести мову і про негативний вплив сімейного середовища, що розлого описується у працях, присвячених проблемам кримінофамілістики, злочинності в сім'ї, домашньому насильству (Ю.М. Антонян, А.Б. Блага, Л.В. Крижна, В.М. Кудрявцев, М.В. Молчанова, О.Є. Фінько, Д.А. Шестаков та ін.). Втім, цей аспект досліджуваної проблематики більшою мірою доречний для характеристики умов формування особистості неповнолітнього як жертви втягнення у злочинну діяльність.

Висновки. Аналіз системи соціально-демографічних ознак особи втягувача дає змогу зробити висновок, що він значною мірою виявляється стигматизованим, маргіналізованим. Втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність виявляється закономірним наслідком розвитку його антисуспільних рис та відповідає моделі поведінки, що в інтроспекції очікується від нього суспільством.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у виявленні, описі та поясненні кримінально-правових і морально-психологічних ознак втягувачів неповнолітніх у злочинну діяльність, які у своїй системі забезпечать можливість формування завершеного кримінологічного профілю злочинця.

Список використаних джерел:

1. Сахаров О.Б. О личности преступника и преступности. М.: Госюриздат, 1961. 279 с.
2. Гишинский Я.И. Социология девиантности. Социологические исследования. 2009. № 8. С. 70–73.
3. Гишинский Я.И. Глобализация и преступность. Криминология: вчера, сегодня, завтра. 2008. № 2 (15). С. 23–33.
4. Гишинский Я.И. Исключённые навсегда / Международная ассоциация содействия правосудию. URL: <http://www.iauj.net/node/738> (дата звернення: 07.05.2018).

УДК 343.36

СПІРІДОНОВ М.О.

**ЗЛОЧИННЕ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ Й КАРАНІСТІ**

Стаття присвячена науково-теоретичному аналізу й оцінці перспектив удосконалення деяких засобів диференціації кримінальної відповідальності за злочинне порушення права на захист (ст. 374 КК України) та караності цього злочину. Головну увагу приділено інтерпретації й оцінці системно-правової узгодженості такої кваліфікуючої ознаки, як «засудження невинної особи», а також визначенню змісту й якості формулювання санкцій ст. 374 КК України.

Ключові слова: порушення права на захист, кримінальна відповідальність, диференціація, кваліфікуючі ознаки, засудження невинуватої особи, санкція, караність.

Статья посвящена научно-теоретическому анализу и оценке перспектив усовершенствования некоторых средств дифференциации уголовной ответственности за преступное нарушение права на защиту (ст. 374 УК Украины) и наказуемости этого преступления. Главное внимание уделено интерпретации и оценке системно-правовой согласованности такого квалифицирующего признака, как «осуждение невинного лица», а также определению содержания и качества формулировки санкций ст. 374 УК Украины.

Ключевые слова: нарушение права на защиту, уголовная ответственность, дифференциация, квалифицирующие признаки, осуждение невинного лица, санкция, наказуемость.

The article is devoted to the scientific-theoretical analysis and evaluation of the prospects of improving some means of differentiation of criminal liability for a criminal violation of the right to protection (Article 374 of the Criminal Code of Ukraine) and the punishment of this crime. The main attention is paid to the interpretation and evaluation of the systemic and legal coherence of such a qualifying attribute, as “the conviction of an innocent person”, as well as the definition of the content and quality of the wording of sanctions. 374 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: violation of the right to protection, criminal liability, differentiation, qualifying attributes, conviction of an innocent person, sanction, punishment.

Вступ. Кримінально-правова політика сучасної України має забезпечувати охорону найбільш важливих суспільних відносин від посягань на них. Одне з її головних завдань – мінімізація кількості таких посягань шляхом організації кримінально-правового впливу на осіб, які їх